

Emanuela Timotin

PRIMA TRADUCERE ROMÂNEASCĂ
A APOCRIFULUI *VIAȚA LUI ADAM ȘI A EVEI*.
RAPORTUL DINTRE CELE PATRU VERSIUNI*

Cercetarea de față continuă analiza noastră recentă privind prima traducere românească a apocrifului *Viața lui Adam și a Evei*¹, singurul apocrif românesc consacrat exclusiv figurilor protopărinților, care narează viața primilor oameni, povestită de Eva, când Adam, aflat pe patul de moarte, este înconjurat de întreaga sa familie. Urmărim aici filiația celor patru versiuni ale acesteia, conservate în patru manuscrise din Biblioteca Academiei Române: ms. 469 (f. 384^r–407^r), ms. 1255 (f. 18^{r-v}), ms. 3813 (f. 91^r–101^v) și ms. 5054 (f. 101^r–106^v). În același timp, ne propunem să analizăm în ce măsură diferențele dintre versiuni modifică mesajul apocrifului, să discutăm o serie de particularități lingvistice ale textelor, considerate arhaice de unii cercetători, și să stabilim dacă variația lingvistică a scrierilor reflectă tendințe de evoluție a românei literare vechi.

1. FILIAȚIA VERSIUNILOR

Cele patru versiuni ale traducerii au fost redactate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (ms. 469), pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (ms. 3813 și ms. 5054) și în perioada 1834–1836 (ms. 1255). Cele mai vechi trei manuscrise par a fi circulat într-un mediu monastic, în timp ce al patrulea a fost realizat la cererea unui comanditar laic, un pescar din Pitești. Cel mai vechi manuscris a fost redactat în sud-vestul Transilvaniei, iar celelalte în Țara Românească; la baza lor se află un text moldovenesc².

1.1. MS. 469 vs MS. 5054

Raportul strâns dintre cele două codice a fost evidențiat deja de cercetări consacrate altor texte care se regăsesc în ambele miscelane: *Palia istorică* și

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

¹ Vezi Emanuela Timotin, *Tradiția românească a apocrifului Viața lui Adam și a Evei. Prima traducere*, LR, LXIII, 2014, p. 533–546.

² Pentru argumente și bibliografie, vezi *ibidem*.

*Lemnul crucii*³. *Viața lui Adam și a Evei* din ms. 5054 este foarte apropiată de versiunea din ms. 469. Textele se diferențiază doar printr-o serie de elemente fonetice, explicabile prin faptul că cele două codice au fost scrise în regiuni și la date diferite, și prin câteva reformulări, la rândul lor explicabile prin intervenția scribilor sau prin evoluția limbii române:

ms. 469: „Adam era în rai *mainte* de greșală” (384^f).

ms. 5054: „Adam era în rai *mai nainte* de greșală” (101^v).

1.2. MS. 469 vs MS. 3813

Varianta din ms. 3813 se distanțează mai clar de cele din ms. 469 și 5054.

a) Perfectul simplu, larg folosit în ms. 469 și 5054, este constant înlocuit cu forme de perfect compus⁴:

ms. 469: „Și *arăță* noao pomul” (386^f).

ms. 3813: „Și *ne-au arătat* noao pomul” (92^f).

b) Într-un singur caz, ms. 3813 prezintă o omisiune, rezultată prin bourdon, față de ms. 469 și ms. 5054:

ms. 469: „văzu în vis cum va naște Cain și Avel și *în care an va ucide Cain pre Avel*, fratele său. Și-l conteni îngerul să nu spuie Evei” (384^v).

ms. 3813: „au văzut în vis cum va naște Cain și Avel, fratele său. Și l-au oprit îngerul să nu spuie Evei” (91^f).

Omisiunea nu prejudiciază înțelegerea textului, dar apariția sa diminuează considerabil importanța motivului capacității vizionare a lui Adam⁵.

c) În numeroase situații, textul din ms. 3813 prezintă o serie de reformulări față de variantele din ms. 469 și 5054.

c₁) Prin reformulare se urmărește uneori ca un pasaj să devină mai inteligibil, ca în exemplul de mai jos, unde modificarea precizează, practic, că Adam era pe patul de moarte:

ms. 469: „căzu într-o *boală de inima* și nu știa ce iaste boala” (384^v–385^f).

ms. 5054: „căzu într-o *boală de inimă* și nu știa ce este boala” (101^v).

ms. 3813: „au căzut într-o *boală de moarte* și nu știa ce iaste boala” (91^{f-v}).

³ Vezi *Palia istorică*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Alexandra Moraru și Mihai Moraru, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, IV), p. 38–66; *Lemnul crucii*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Emanuela Timotin, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. V, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001, p. 145–148.

⁴ Pentru economie, nu vom cita exemplele din ms. 5054 decât dacă diferă de cele din ms. 469.

⁵ În istoria apocrifului, această trăsătură îi este atribuită primului om încă din cele mai vechi tradiții textuale. Vezi D. A. Bertrand, *Adam prophète*, în *Figures de l'Ancien Testament chez les Pères (Cahiers de Biblia Patristica 2)*, Strasbourg, Centre d'analyse et de documentation patristiques, 1989, p. 61–81; *Vita latina Adae et Evae*, cura et studio J.-P. Pettorelli, adiuvante et opus perficiente J.-D. Kaestli; *Synopsis Vitae Adae et Evae*, latine, graece, armenice et iberice, cura A. Frey, J.-D. Kaestli, B. Outtier, et J.-P. Pettorelli, Turnhout, 2012 (*Corpus Christianorum*, Series Apocryphorum 18–19), p. 346–353.

c₂) În mai multe rânduri, reformulările modifică interpretarea canonică a unor evenimente, așa cum sunt acestea consemnate în *Geneză* (1,26–5,5) și în ms. 469 și 5054. Astfel, conform ms. 3813, primii oameni par a-și fi dorit să fie asemănători lui Dumnezeu, nu să i se substituie acestuia:

ms. 469: „nu înțelegeți că de-ați mânca voi dintru acelaș pom, *voi ați fi dumnezăi*” (387^v).

ms. 3813: „nu cunoașteți că de-ați mânca voi dintr-acel pom, *voi ați fi ca dumnezăii*” (92^v).

Conform ms. 3813, coborârea lui Dumnezeu în rai în momentul păcatului lui Adam este anunțată de mai mulți îngeri, nu doar de unul singur:

ms. 469: „Atuncea auzim glas din ceri *grăind îngerul* și chiemând pre toț îngerii” (389^v).

ms. 3813: „Atuncea am auzit glas din ceri *grăind îngerii* și chiemând pre îngerii” (93^v).

Mult mai multe implicații are reformularea pasajului privitor la contractul dintre Adam și diavol, pe care, conform versiunilor armenе și slavone ale apocrifului, Adam, dornic să-și obțină hrana, îl semnează când diavolul îl împiedică să are pământul⁶. Pentru a-l obliga să semneze contractul, diavolul îi oferă lui Adam o falsă opțiune: fie alege să are pământul, dar trebuie să îi devină supus, pentru că pământul i-ar aparține, fie alege să nu mai are și, așadar, să nu i se supună, caz în care poate merge în cer, care îi aparține lui Dumnezeu. Adam, care nu poate reveni în rai, pare constrâns să semneze.

Textele românești care ilustrează această traducere spun însă explicit că, la semnarea contractului, el știa de venirea lui Hristos pe pământ: „știa Adam că va să să pogoară Dumnezău pre pământ și să va naște din svânta și precurata Fecioară Mariia” (ms. 469, 395^v). Cu alte cuvinte, Adam știa că zapisul, la care numai apocriful face referire, nu va fi etern, fiindcă va fi rupt de Hristos, și își ferea, astfel, progenitura de la damnarea eternă. Precizarea este importantă, deoarece arăta mărinimia lui Dumnezeu față de creația sa, dar îl și deculpabiliza pe primul om, fie și parțial, de greșeala de a pactiza cu diavolul.

Pe lângă această precizare, ms. 3813 consemnează o formulă contractuală inedită notată de Adam, diferită de cea dictată de diavol. Noua formă a zapisului prevestește același deznodământ: oamenii nu vor rămâne sub puterea diavolului, cum, de altfel, nu este nici Adam, care scrie că el și copiii săi sunt sub puterea celui ce stăpânește deopotrivă cerul și pământul:

⁶ Vezi M. E. Stone, *The Legend of the Cheirograph of Adam*, în G. Anderson, M. Stone, J. Tromp (ed.), *Literature on Adam and Eve (Studia in Veteris Testamenti Pseuepigrapha 15)*, Leiden-Boston, 2000, p. 149–166; idem, *Adam's Contract with Satan: The Legend of the Cheirograph of Adam*, Bloomington, 2002. Contractul dintre Adam și diavol, încheiat pentru a li se permite oamenilor să se bucure de roadele pământului, a devenit și motiv iconografic în spațiul românesc; vezi în special P. Henry, *Folklore et iconographie religieuse. Contribution à l'étude de la peinture moldave*, în *Mélanges de l'Institut français de hautes études en Roumanie*, București, 1927, p. 63–97.

Ms. 469	Ms. 3813
<p>„Și veni diavolul și stătu înaintea boilor. Și nu lăsa pre Adam să are, și zise lui Adam: – Nu te voi lăsa să lucrezi pământul, că pământul iaste al meu, iară a lui Dumnezeu sânt ceriurile și raiul. Deci de veri să hii al meu, tu lucrează pământul, iară de vei să fii a lui Dumnezeu, tu mergi în rai. Adam zise: – A lui Dumnezeu sânt ceriurile și pământul și toată lumea. Și iarăș diavolul nu lăsa pre Adam să are, ce zise lui Adam: – Scrie-m zăpis de la mâna ta și-m dă mie, și atuncea veri ara pământul. Adam zise: – Al cui iaste pământul, al aceluia sânt și eu și feciorii miei. Că știa Adam că va să pogoară Dumnezeu pre pământ și să va naște din svânta și precurata Fecioară Mariia. Diavolul să bucură foarte și-i zise: – Așa scrie mie. Și luă Adam o lespede de piatră și scrisă a sa scriptură și zise așa: <i>‘Al cui iaste pământul, al aceluia sânt eu și feciorii miei’,</i> că știa” (393^v–395^v).</p>	<p>„Au venit diavolul și au zis lui Adam: – Nu te voi lăsa să ari pământul. Și au stătu înaintea boilor și nu lăsa pre Adam să are și au zis diavolul că pământul iaste al meu, iar ale lui Dumnezeu sânt ceriurile și raiul. Deci de vei fi tu al meu, lucrează pământul, iar de vei fi tu al lui Dumnezeu, mergi în rai. Adam au zis: – Ale lui Dumnezeu sânt ceriurile și pământul și toată lumea. Diavolul nu-l lăsa să are, ce au zis: – Scrie-m carte cu mâna ta și mi-o dă mie și atuncea vei ara pământul. Adam au zis: – Al cui iaste pământul, al aceluia sânt și eu și feciorii miei. Că știa Adam că va să pogoare Dumnezeu pre pământ și să va naște din preasfânta Fecioara Mariia. Diavolul s-au bucurat foarte și au zis: – Să-m scrii carte. Și au luat Adam o lespede de piatră și au scris a sa scriptură și au zis: <i>‘Al cui iaste pământul și ale cui sânt ceriurile, al aceluia sânt și eu și feciorii miei’</i>” (95^v–96^v).</p>

2.3. MS. 469 vs. MS. 1255

Textul din ms. 1255 conține o versiune fragmentară a apocrifului, reținând numai prima parte a acestuia, corespunzătoare capitolului din *Geneză* care descrie viața în Eden a protopărinților. De aceea, titlul său este *Izgonirea lui Adam din rai* (18^t). Textul nu se mai prezintă ca o succesiune de dialoguri, mare parte dintre acestea fiind suprimate și transpuse în vorbire indirectă; ca urmare, varianta este mult mai puțin dramatică decât celelalte versiuni. Copistul pare ușor grăbit, fiindcă omite o serie de pasaje narative din partea inițială a scrierii:

ms. 469: „deacă îl {scoa}se din rai, ședea în Edem înaintea porței raiului. Și văzu în vis cum va naște Cain și Avel și în care an va ucide Cain pre Avel, fratele său. Și-l conteni îngerul să nu spuie Evei” (384^v–385^f).

ms. 1255: „deacă-l scoase din rai și văzu în vis că va naște Cain și Avel și-l opri îngerul ca să nu spuie levii” (18^t).

Ca și ms. 3813, ms. 1255 cuprinde o serie de reformulări care normalizează apocriful în raport cu fragmentul din *Geneză*. Astfel, detaliul privind faptul că șarpele era cea mai iubită făptură a lui Dumnezeu, din cauza căreia Eva a fost convinsă să mănânce din copacul interzis, este modificat. În codicele din veacul al XIX-lea, cel mai plăcut lucru lui Dumnezeu este chiar pomul din care protopărinții nu aveau voie să mănânce, care, doar aici, este identificat cu „pomul vieții”.

ms. 469: „veni șarpele la mine și-m arată o poamă din pom. Eu deaca văzui și știti că șarpele iaste mai drag lui Dumnezeu decât toate facerile lui, luai poama de la el și mâncai” (388^{f-v}).

ms. 1255: „au venit șarpele la mine și mi-au arătat ca să mănânc din pomul vieții. Eu daca am văzut și știam că este mai iubit lui Dumnezeu acel pom decât toate lucrurile, eu am luat din el și am mâncat” (18^{f-v}).

Caracterul moralizator al textului transpare din inserarea unui pasaj specific acestei variante, conform căruia, în momentul dezvoltării păcatului său, Adam nu și-a mărturisit greșeala, ci a ascuns-o:

Ms. 469	Ms. 1255
<p>„Așa pogorî Domnul cu toți îngerii săi și stătu scaunul în mijlocul raiului și strigă Dumnezeu cu glas mare de zise: – Adame, Adame, unde ești? Răspunse și grăi mult. Și ne luară pre noi îngerii și cumplit ne bătură și ne scoaseră din rai” (389^v–390^f).</p>	<p>„Și s-au pogorât Domnul în raiu cu toți îngerii săi și au pus scaunul în mijlocul raiului și au strigat Domnul cu glas mare: – Adame, Adame, unde ești? Adam n-au zis: ‘Doamne, greșit-am’, ca să-ș cerce iertăciune, ci s-au ascuns dinaintea Domnului. Atuncea le grăi lor Dumnezeu multe și porunci îngerilor, de-i luară și bătându-i i-au scos afară din raiu” (18^v).</p>

2. PARTICULARITĂȚI MORFOLOGICE ȘI LEXICALE ALE SCRIERILOR

Textele prezintă o serie de trăsături morfologice și lexicale, dintre care unele, mai ales cele morfologice, au fost deja aduse în discuție de cercetători, fiind considerate arhaice.

a) Forma de indicativ prezent persoana a II-a singular a verbului *vrea* este oscilantă în ms. 469, datând din a doua jumătate a veacului al XVII-lea: „Deci de veri să hii al mieu, tu lucrează pământul, iară de vei să fii a lui Dumnezeu, tu mergi în rai” (ms. 469, 394^f). Un astfel de uz variabil este curent în prima jumătate a secolului, folosirea predicativă a lui *veri* restrângându-se în a doua jumătate a veacului⁷.

b) În ms. 469, imperfectul indicativului de persoana I singular nu prezintă desinența analogică *-m*, ceea ce face ca forma de persoana I să fie identică cu cea de persoana a III-a: „Adam socotiia partea despre răsărit și despre miazănoapte, iară eu *socotiia* partea despre {a}pus și despre amiazădzi” (386^f); „Eu deaca văzui și știti că șarpele iaste mai drag lui Dumnezeu decât toate facerile lui, luai poama de la el și mâncai” (387^v).

Particularitatea, deși frecvent atestată în decursul miscelaneului, nu caracterizează însă întreg manuscrisul, un imperfect cu desinență analogică fiind atestat în *Palia istorică* (352^v)⁸. Oscilația ilustrează utilizarea variabilă a desinenței la mijlocul secolului al XVII-lea, când există texte în graiul literar nordic, precum *Cazania* lui Varlaam sau *Noul Testament* de la Bălgrad, cu forme fără desinență, dar există

⁷ Dana Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București, 2005, p. 63, 65.

⁸ *Palia istorică*, op. cit., p. 84.

și scrieri moldovenești și transilvănene care acceptaseră deja această inovație muntenească⁹.

c) Formele tari de perfect simplu persoana I sunt foarte frecvente în ms. 469: *deschiș* (388^v); *ziș* (391^v, 395^v, 396^f). Textul consemnează ocazional și o formă slabă: *zisei* (400^f), discutată și de C. Frâncu, care, bazându-se pe opinia conform căreia ms. 469 ar data din 1600–1625¹⁰, nota că avem a face cu cea mai veche atestare de peste munți a acestei inovații muntenești¹¹. În condițiile în care cercetările filologice au arătat că ms. 469 a fost scris în a doua jumătate a veacului al XVII-lea¹², afirmația sus-menționată nu se mai susține.

Oscilația între formele tari și cele slabe caracterizează și paradigma verbului *face*: „luo Adam și *feace* rugă către Dumnezeu” (392^v); „Adam le împărți și *feace* unele sălbatece” (393^f); cf. „Când *făcu* Dumnedzău raiul și.. *făcu* pre p{ărin}tele vostru” (385^v), cu mențiunea că formele slabe sunt mai numeroase¹³.

d) Perfectul simplu de persoana I plural, este, conform normei epocii, lipsit de desinența *-ră*. Particularitatea se menține neschimbată și în ms. 5054, realizat la mijlocul secolului al XVIII-lea în Muntenia:

ms. 469: „ne *văzum* goli” (389^f);

ms. 5054: „ne *văzum* goli” (102^v);

ms. 469: „*cusum* frunză de smochin de ne *făcum* veșminte și ne *îmbrăcăm*” (389^f–389^v);

ms. 5054: „*cusum* frunză de smochin de ne *făcum* veșminte și ne *îmbrăcăm*” (102^v);

ms. 469: „*petrecum* acolo 15 zile” (391^f);

ms. 5054: „*petrecum* acolo cincisprezece zile” (103^f);

ms. 469: „am luat grâul și miarea și laptele și *măncăm* și ne *săturăm*” (393^f);

„am luat grâul și mierea și laptele și *măncăm* și ne *săturăm*” (103^v);

ms. 469: „*șezum* întru Madiam și acolo *născum* pre Cain” (399^f).

ms. 5054: „*șăzum* întru Madiiam și acolo *născum* pre Cain” (105^f).

e) La persoana a II-a singular, auxiliarul viitorului este exclusiv *veri*: „atunca *veri ara* pământul” (394^v); „*Vedea-veri* și te *veri odihni*” (400^v); „când *veri naște* coconul” (402^f); „în pământ *veri merge*” (406^f). În epocă, utilizarea acestei forme era în declin, ea fiind totuși atestată și în *Cazania* lui Varlaam, în *Noul Testament* de la Bălgrad, în *Evangelhia învățătoare* de la Dealu, din 1644, în *Chiriacodromionul* de la Bălgrad din 1699 etc.¹⁴.

⁹ Vezi C. Frâncu, *Cu privire la vechimea a două inovații în flexiunea verbală comune dialectelor limbii române*, FD, VII, 1971, p. 180-183.

¹⁰ Pentru această opinie, M. Gaster, *Texte române inedite din secolul XVII*, „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, 1883, p. 74; idem, *Chrestomathie roumaine. Textes imprimés et manuscrits du XVIme au XIXme siècle*, vol. I, Leipzig-București, 1891, p. 64.

¹¹ C. Frâncu, *Din istoria perfectului simplu: formele de tipul zisei*, LR, 32, 1984, p. 426–436; idem, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iași, 2009, p. 105.

¹² Vezi E. Timotin, *art. cit.*, 2014, p. 540–541, cu bibliografie.

¹³ Pentru extinderea formelor de perfect slab din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, vezi C. Frâncu, *op. cit.*, 2009, p. 306–307.

¹⁴ *Ibidem*, p. 312.

f) Prepoziția *pregiur* „împrejurul” este urmată de un nume în acuzativ: „era *pregiur* Adam 6000 de bărbați” (385^v); un astfel de uz, frecvent în scrierile veacului al XVI-lea, este consemnat și în veacul al XVII-lea, fiind atestat, de exemplu, în *Biblia* de la București sau la Dosoftei (DLR, s.v.).

g) La nivel lexical, semnalăm apariția lui *ladan* „substanță aromată”, care pare a-și găsi aici una dintre cele mai vechi atestări, el fiind consemnat și în traducerea din Herodot (DLR, s.v.) și în dicționarul latino-român al lui Theodor Corbea, sub forma *ladanum*¹⁵: „Atuncea Dumnezău trimise lui tămâie și livan și *ladan*” (392^{f-v}); „văzu Eva cădelniță cu *ladan* cădind trupul lui Adam” (405^f). Totuși, pentru atestările din apocrif, etimologia latină sau greco-latină a termenului nu se poate propune¹⁶. Comparația dintre un text slavon din veacul al XVII-lea, apropiat de cel din care descinde prima traducere românească a apocrifului, și scrierea din ms. 469 arată că termenul românesc traduce sl. *ладанъ /ладонь*:

ms. sl. 380: Тогда посла Господь тимиянь, и ливань и *ладонь*

ms. 469: Atuncea Dumnezău trimise lui tămâie și livan și *ladan* (392^{f-v});

ms. sl. 380: видѣ Ева кадилницу съ *ладаномъ* вадѣщю тѣло Адамово¹⁷

ms. 469: „văzu Eva cădelniță cu *ladan* cădind trupul lui Adam” (405^f).

h) În numeroase situații, diverși termeni din ms. 469 și 5054 sunt înlocuiți de scribul ms. 3813 prin alte cuvinte cu sens identic sau foarte apropiat. Aceste variații ajută la identificarea seriilor sinonimice din româna veche și dezvăluie totodată tendința de a elimina o serie de termeni, considerați, probabil, învechiți sau străini graiului literar al copistului ms. 3813.

birui – stăpâni:

ms. 469: „{s}ă sui Dumnezău în {ce}ri, iară ce era în rai *biruiam* tot noi” (386^v)

ms. 3813: „noi *stăpâniam* raiul și ce iaste în rai” (92^f);

ms. 469: „Pururea bărbatul tău *să te biruiască*” (402^f)

ms. 3813: „Pururea bărbatul tău *să te stăpânească*” (99^v);

ciudesă – minune:

ms. 469: „Adame, vino aicea de vezi *ciudesă* mare” (388^v)

ms. 3813: „Adame, vino până aici și vezi *minune* mare” (93^f);

¹⁵ Vezi Gh. Chivu, E. Buză, A. Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București, 1992, s.v. *ladanum*.

¹⁶ Cf. *ibidem*; DLR, s.v. *ladan*.

¹⁷ Pentru textele slavone citate, vezi A. Рупин, *Памятники старинной русской литературы*, III, Санкт Петербург, 1862, p. 5 și 6. Pentru argumente recente conform cărora mențiunea aromazelor ar indica o proveniență creștină a scrierii; vezi R. Nir, „The Aromatic Fragrances of Paradise in the *Greek Life of Adam and Eve* and the Christian Origin of the Composition”, *Novum Testamentum* 46, 2004, p. 20–43; cf. M. De Jonge, J. Tromp, *The Life of Adam and Eve and Related Literature*, Sheffield, Academic Press, 1997, p. 69–70; P.-B. Smit, „Incense Revisited: Reviewing the Evidence for Incense as a Clue to the Christian Provenance of the *Greek Life of Adam and Eve*”, *Novum Testamentum* 46, 2004, p. 369–375.

conteni – opri:

ms. 469: „Și-l *conteni* îngerul să nu spuie Evei” (384^v)

ms. 3813: „și l-*au opri*t îngerul să nu spuie Evei” (91^f);

izbăvi – slobozi:

ms. 469: „atuncea ne *izbăvi* pre noi Dumnezău de diavolul acela” (399^f).

ms. 3813: „atuncea ne-*au slobozit* pre noi Dumnezău de diavolul acela” (98^f)¹⁸;

împarte – desparte:

ms. 469: „inima m{ea... } *nu să împarte* d{...} tine” (391^v)

ms. 3813: „inima mea *nu să desparte* de tine” (94^f)

păsa – merge:

ms. 469: „*pasă* împotriva raiului și plângi” (401^f)

ms. 3813: „*mergi* tu împotriva raiului și plângi” (99^f)

prilăști – înșela:

ms. 469: „nu asculta de nimea ca *să nu te prilăstească* iară” (396^v)

ms. 3813: „ca *să nu te înșale* iarăș” (97^f);

ms. 469: „mult să nevoiia a mă *prilăști*” (398^f)

ms. 3813: „Și mult mă *înșela*” (97^f);

ms. 469: „să temu foarte gândind că mă *va fi prilăstit* diavolul” (398^v)

ms. 3813: „s-au temut foarte *să nu mă fie* cumva iarăș *înșelat*” (98^f).

rost – gură:

ms. 469: „Eu *rostul* meu deschiș” (388^v)

ms. 3813: „Eu am deșchis *gura* mea” (93^f)¹⁹;

zapis – carte:

ms. 469: „Scrie-m *zapis* de la mâna ta” (394^v)

ms. 3813: „Scrie-m *carte* cu mâna ta” (96^f).

În concluzie, analiza comparată a versiunilor care ilustrează prima traducere românească a *Vieții lui Adam și a Evei* demonstrează similaritatea profundă a ms. 469 și 5054, datând din secolul al XVII-lea, respectiv al XVIII-lea, și în ceea ce privește acest text. În comparație cu acestea, textele din ms. 1255 și 3183 par a fi suferit diverse reformulări. Cum ms. 1255, 3183 și 5054 provin toate din aceeași regiune, diferită de cea a ms. 469, rezultă că diferențele de conținut dintre ms. 469 și 5054, pe de o parte, și ms. 1255 și 3183, pe de altă parte, nu sunt condiționate regional. Cum ms. 3183 este aproape contemporan cu ms. 5054, iar ms. 1255 datează de la începutul veacului al XIX-lea, putem considera că reformulările sunt un fenomen tardiv în istoria primei traduceri românești, care nu se manifestă însă unitar.

¹⁸ Ocazional, *izbăvi* apare și în ms. 3813: „Doamne, să ne pocăim cumva, doară ne *va izbăvi* pre noi Dumnezău de diavolul acesta” (96^v); cf. ms. 469: „Doamne, să ne pocăim cumva, doară Dumnezău ne *va izbăvi* pre noi de diavolul acesta” (395^v–396^f).

¹⁹ În alte două situații, în ms. 469 se folosește termenul *gură*: „cum cutezi tu deșchide *gura* ta spre omul ce iaste făcut pre chipul lui Dumnezău” (402^v); „Cum cutezaș tu deșchide *gura* ta spre mâncare” (403^f). Aceiași termeni sunt folosiți și în ms. 5054 și 3813.

Modificările de conținut au ca rezultat diminuarea caracterului apocrif al *Vieții lui Adam și a Evei*: anumite informații despre capacitatea vizionară a lui Adam, precum visul său profetic despre fratricidul lui Cain, sunt reduse (ms. 3813); șarpele nu mai este desemnat drept făptura pe care Dumnezeu ar fi iubit-o cel mai mult, înainte de păcatul protopărinților (ms. 1255); dialogul dintre personaje (Dumnezeu, Adam, Eva, diavol), care conferă un dramatism semnificativ scrierii, este transformat în vorbire indirectă și dizolvat în narațiune (ms. 1255). În paralel, se îngobează motive noi, împrumutate din literatura canonică: conform textului celui mai tardiv, „pomul vieții” ar fi fost plăcut de Dumnezeu încă de la începutul lumii (ms. 1255); aceeași scriere capătă o valoare moralizatoare, prin integrarea unui detaliu care precizează că lipsa penințenței ar fi contribuit la excluderea lui Adam din rai. În aceste condiții, putem spune că versiunile cele mai târzii ale primei traduceri a apocrifului se caracterizează prin tendința de a înlătura anumite motive absente din scrierile canonice, dar care contribuiau la crearea profilului distinct al apocrifului între alte scrieri despre Adam și Eva. Urmare a acestui proces de „canonicizare”, apocriful se apropie de scrierile edificatoare și poate fi folosit pentru educația religioasă.

La nivel lingvistic, textele prezintă o serie de trăsături, dintre care unele au atras deja atenția cercetătorilor. Acestea ilustrează conservarea unor particularități, frecvente în limba secolului al XVI-lea, și în veacul ulterior (2.a, b, e, f), variabilitatea normelor într-o anumită epocă a românei literare (2.c), stabilitatea lor de-a lungul românei vechi (2.d.), respectiv evoluția acestora, mai ales când privesc fapte lexicale (2.h). Confruntarea textelor românești cu originalul lor ne-a dat ocazia să arătăm că termenul românesc *ladan* are la bază un cuvânt slavon (2.g).

LA PREMIÈRE TRADUCTION ROUMAINE DE L' APOCRYPHE *LA VIE D' ADAM ET D' ÈVE*.
LE RAPPORT ENTRE LES QUATRE VERSIONS

(Résumé)

Les différences entre les quatre manuscrits relevant de la première traduction roumaine de l'apocryphe *La Vie d'Adam et d'Ève* ne sont pas conditionnées par la région de la rédaction des textes. Certains textes tardifs présentent plusieurs reformulations par rapport au texte plus ancien. Ces reformulations ont pour résultat l'effacement de certains motifs qui individualisaient l'apocryphe par rapport aux autres textes relatifs aux protoplastes. Au terme de ce processus, l'apocryphe se rapproche de la littérature canonique et des écrits édifiants, susceptibles d'être utilisés dans l'éducation religieuse.

Au niveau linguistique, l'analyse a mis en évidence la stabilité ou la variabilité de certains traits morphologiques ou lexicaux du roumain de l'époque, et a apporté des éclaircissements concernant l'étymologie du mot *ladan*, qui connaît dans ce texte un de ses premiers emplois en roumain.

Cuvinte-cheie: *Viața lui Adam și a Evei*, apocrif, traducere românească, română veche, variație morfologică, sinonimie.

Mots-clés: *Vie d'Adam et d'Ève*, apocryphe, traduction roumaine, roumain ancien, variation morphologique, synonymie.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
etimotin@yahoo.com